

KOREYS VA O'ZBEK TILLARIDA KINOYA MAZMUN IFODALOVCHI LEKSIK VOSITALAR

Erkinova Mavluda

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti
mavludaerkinova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada koreys va o'zbek tillarida kinoya mazmunini ifodalovchi leksik vositalar qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kinoyaning pragmatik tabiati, uning leksik sathda yuzaga chiqish mexanizmlari, ijobiy baholovchi birliklarning salbiy kontekstda qo'llanishi hamda milliy-madaniy omillarning bu jarayondagi roli yoritiladi. Koreys tilida kinoya ko'proq odobli, tashqi muloyimlik bilan berilgan yashirin tanqid shaklida namoyon bo'lsa, o'zbek tilida u ko'proq qochiriq, piching, kesatq va ekspressiv baholash vositalari orqali ifodalanishi aniqlanadi.

Kalit so'zlar. kinoya, leksik vosita, pragmatika, baholovchi leksika, koreys tili, o'zbek tili, qiyosiy tilshunoslik.

Abstract. This article provides a comparative analysis of the lexical means of expressing the content of irony in Korean and Uzbek. The study sheds light on the pragmatic nature of irony, the mechanisms of its emergence at the lexical level, the use of positive evaluative units in a negative context, and the role of national and cultural factors in this process. It is found that in Korean, irony is more expressed in the form of hidden criticism, given with politeness and external politeness, while in Uzbek it is expressed more through sarcasm, sarcasm, scolding, and expressive evaluative means.

Keywords. irony, lexical means, pragmatics, evaluative lexis, Korean language, Uzbek language, comparative linguistics.

Kirish. Tilshunoslikda kinoya yuzaki ma'no bilan asl kommunikativ niyat o'rtasidagi tafovutga asoslangan murakkab hodisa sifatida qaraladi. Shu bois kinoyani anglashda faqat lug'aviy ma'no emas, balki nutqiy vaziyat, so'zlovchining maqsadi, tinglovchining kutimi va umumiy kontekst muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pragmatik yondashuvlarda kinoya oddiy "teskari ma'no" emas, balki muayyan norma, kutim yoki ijtimoiy stereotipga nisbatan tanqidiy munosabatni ifodalovchi vosita sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, leksik sathda kinoya ko'pincha ijobiy baholovchi so'zlarning salbiy vaziyatga ko'chirilishi orqali yuzaga chiqadi.

Koreys va o'zbek tillari bu jihatdan qiziqarli qiyosiy material beradi. Har ikki tilda ham kinoya baholovchi sifatlar, ravishlar, laqabga aylangan otlar, undovlar va frazeologik birliklar orqali ifodalanadi. Biroq bu vositalarning ishlatilishida milliy nutqiy odat, muloqot etiketi va madaniy tafakkur sezilarli darajada farqlanadi. Shu bois mazkur maqolaning maqsadi koreys va o'zbek tillarida kinoya mazmunini ifodalovchi leksik vositalarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism. Kinoyaning leksik vositalari deganda, birinchi navbatda, baholovchi leksika, ijobiy ma'noli sifat va ravishlarning teskari mazmunda qo'llanishi, metaforik yoki laqabiy nominatsiyalar, qo'shtirnoq bilan ajratilgan "soxta" tavsiflar hamda madaniy konnotatsiyaga ega birliklar tushuniladi. Ushbu vositalarning ishlash modeli odatda quyidagi formula asosida izohlanadi: ijobiy baholovchi so'z + salbiy kontekst = kinoyaviy mazmun. Masalan, "ajoyib", "zo'r", "daho", "mehribon", koreys tilidagi

“대단하다”, “부지런하다”, “천재” kabi birliklar odatiy holatda ijobiy ma’noga ega bo’lsa-da, salbiy natija yoki nomuvofiq vaziyatda tanqidiy kinoya hosil qiladi.

Demak, kinoyaning markazi soʻzning oʻzida emas, balki uning kontekst bilan ziddiyatga kirishishida namoyon boʻladi. Aynan shu nuqta kinoyani oddiy baholovchi ifodadan ajratib turadi. Boshqacha aytganda, leksik birlikning semantik yadrosi saqlanadi, ammo pragmatik reallik uni teskari ma’nodan talqin etishga majbur qiladi.

Koreys tilida kinoya koʻpincha ijobiy baho beruvchi sifat va ravishlarning salbiy vaziyat bilan birikishi asosida shakllanadi. Ayniqsa 정말, 참, 아주, 꽤, 잘도 kabi ravishlar hamda 대단하다, 친절하다, 부지런하다, 완벽하다 kabi baholovchi birliklar kinoyani yuzaga chiqaruvchi faol vositalar hisoblanadi. Bunday hollarda yuzaki qatlamda maqtov mavjud boʻlsa-da, real kontekst mazkur maqtovning sunʼiyiligini ochib beradi. Masalan, “와, 정말 부지런하시네요. 또 지각하셨군요” gapida “부지런하시네요” birligi tashqi maqtovni bildiradi, biroq keyingi jumla ushbu bahoning aslida istehzoli ekanini koʻrsatadi.

Koreys tilidagi kinoyaning muhim belgilaridan biri uning odob va ijtimoiy masofa bilan bogʻliqligidir. Bu tilda kinoya koʻpincha ochiq haqorat shaklida emas, balki hurmat shakli bilan berilgan yumshoq, ammo oʻtkir tanqid sifatida voqelanadi. Masalan, “참 친절도 하세요” yoki “수고 많으셨네요” kabi birikmalar tashqi muloyimlikni saqlagan holda salbiy bahoni ifodalay oladi. Shu sababli koreys tilida kinoyani tahlil qilishda faqat leksik birlikning ma’nosini emas, balki uning hurmat shakli, nutqiy etiket va ijtimoiy ierarxiya bilan aloqasini ham hisobga olish zarur.

Bundan tashqari, koreys tilida kinoya norma moslikni bildiruvchi birliklar orqali ham kuchli ifodalanadi. 잘한다, 훌륭하다, 멋지다, 예의 바르다 kabi birliklar koʻpincha aynan norma buzilgan vaziyatda kinoyaviy ma’no kasb etadi. Bu holatda soʻzlovchi bevosita tanqid qilmaydi, balki teskari maqtov vositasida tinglovchini kommunikativ jihatdan keskinroq baholaydi.

Oʻzbek tilida kinoya koʻproq qochiriq, piching, kesatq va istehzo bilan chambarchas bogʻliq holda namoyon boʻladi. Unda ijobiy baholovchi soʻzlarning salbiy vaziyatda qoʻllanishi eng faol leksik mexanizmlardan biridir. “Zoʻr”, “ajoyib”, “barakalla”, “qoyil”, “dono”, “usta”, “mehribon” kabi birliklar lugʻaviy jihatdan maqtov ma’nosiga ega boʻlsa-da, muvaffaqiyatsizlik, dangasalik, qoʻpollik yoki masʼuliyatsizlik fonida tanqidiy kinoya hosil qiladi. Masalan, “Barakalla, yana hujjatni uyda qoldiribsiz” gapida “barakalla” undovi maqtov sifatida emas, balki tanbeh sifatida anglashiladi.

Oʻzbek tilida kinoyaning yana bir muhim leksik vositasi — qoʻshtirnoq bilan berilgan nominatsiyalardir. “Daho”, “olim”, “homiy”, “a’lochi” kabi otlar koʻpincha oʻzining asl ijobiy ma’nosini yoʻqotib, mazax yoki kesatq ma’nosini oladi. Masalan, “Bizning ‘daho’ printer tugmasini ham topolmadi” kabi gapda nominatsiya va real holat oʻrtasidagi ziddiyat kinoyani yuzaga keltiradi. Bu turdagi ifodalar oʻzbek tilida ayniqsa jonli soʻzlashuv uslubida juda faol qoʻllanadi.

Shuningdek, oʻzbek tilida frazeologik birliklar va xalqona baholovchi iboralar ham kinoyaviy mazmunni kuchaytiradi. “Qoʻli gul”, “haqiqiy ustasi farang”, “olamshumul ish qilibsiz” kabi iboralar ma’lum kontekstda piching va istehzo vazifasini bajaradi. Ayniqsa askiya, latifa, hajviy nutq va kundalik dialoglarda bunday birliklar emotsional-ekspressivlikni oshiradi. Oʻzbekcha kinoyaning kuchli tomoni shundaki, unda tanqid koʻpincha yashirin emas, balki ancha ochiq, xalqona va obrazli shaklda beriladi.

Qiyosiy tahlil. Koreys va o'zbek tillarini qiyosan kuzatganda, har ikki tilda ham kinoyaning asosiy leksik modeli bir xil ekani ko'rinadi: ijobiy yoki neytral baholovchi birlik salbiy kontekstga ko'chiriladi va natijada teskari mazmun yuzaga keladi. Masalan, koreys tilidagi “대단하다”, “친절하다”, “천재” birliklari o'zbek tilidagi “zo'r”, “mehribon”, “daho”, “usta” birliklariga funksional jihatdan yaqin turadi. Har ikki tilda ham leksik kinoya so'zlovchining asl munosabatini yuzaki ma'nodan farqli ravishda ifodalashga xizmat qiladi.

Biroq farqlar ham sezilarli. Koreys tilida kinoya ko'proq tashqi muloyimlik, hurmat shakli va ijtimoiy etikaga suyangan holda ifodalanadi. Shu sababli koreyscha kinoya ko'pincha “odobli tanqid” tusini oladi. O'zbek tilida esa kinoya xalqona yumor, qo'shtirnoqli masxara, laqab, undov va emotsional baholash vositalari bilan kuchayadi. Natijada o'zbekcha kinoya ko'proq ochiqroq, ekspressivroq va nutqiy jihatdan jonliroq ko'rinishda namoyon bo'ladi.

Yana bir muhim farq milliy-madaniy fonda ko'rinadi. Koreys tilida me'yoriy xulq, hurmat va ijtimoiy muvozanat muhim bo'lgani uchun kinoya ana shu normalarning buzilishi bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida esa askiya, qochiriq, piching va xalqona yumor an'anasi leksik kinoyaning tabiiy tayanchini tashkil qiladi. Shu bois formal jihatdan o'xshash bo'lgan leksik birliklar har ikki tilda turlicha pragmatik va madaniy rezonans uyg'otadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, koreys va o'zbek tillarida kinoya mazmunini ifodalovchi leksik vositalar, avvalo, baholovchi ma'noga ega birliklar asosida shakllanadi. Har ikki tilda ham ijobiy ma'noli leksemaning salbiy vaziyatga ko'chirilishi verbal kinoyaning eng faol modelidir. Biroq koreys tilida bu hodisa ko'proq hurmat shakli, odobli murojaat va yashirin tanqid orqali namoyon bo'lsa, o'zbek tilida u qo'shtirnoqli tavsiflar, undovlar, laqablar va xalqona piching vositasida yanada yorqinroq ifodalanadi.

Shunday qilib, kinoyaning leksik vositalarini qiyosiy o'rganish nafaqat mazkur hodisaning universal tomonlarini, balki har bir tilning milliy-madaniy va pragmatik o'ziga xosligini ham ochib beradi. Bu esa keyingi tadqiqotlarda kinoyani grammatik, sintaktik va lingvokulturologik omillar bilan bog'liq holda yanada chuqurroq tahlil qilish zaruratini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Boboqulova, I. Kinoya va unga yondosh hodisalarning ilmiy asosi // “ILM VAQTI” (SCIENCE TIME) jurnali. – 2025.
2. Hasanov, A., G'ulomjonova, L. Nazar Eshonqul ijodida kinoyaning badiiy-uslubiy xususiyatlari. – 2022.
3. Wilson, D. The pragmatics of verbal irony: Echo or pretence? // *Lingua*. – 2006. – Vol. 116. – P. 1722–1743.
4. Wilson, D., Sperber, D. Explaining irony // *Meaning and Relevance*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – P. 123–145.
5. Wilson, D., Sperber, D. On verbal irony // *Lingua*. – 1992. – Vol. 87, Issues 1–2. – P. 53–76.
6. 광자혜. 중·고급 한국어 학습자를 위한 반어법에 대한 연구: 기능을 중심으로 [O'rta va yuqori bosqich koreys tili o'rganuvchilari uchun ironiyani o'rganish: funksiyalar asosida]. – 중앙대학교 대학원, 석사학위논문, 2020.

7. 이송이. 화법교육 내용으로서의 반어법 연구 [Nutq ta'limi mazmuni sifatida ironiyani o'rganish]. – 이화여자대학교 교육대학원, 석사학위논문, 2013.